

ATELIERUL nr. 3

COLABORAREA INSTITUȚIE DE ÎNVĂȚĂMÂNT – FAMILIE – COMUNITATE ÎN CONTEXTUL CRIZEI PANDEMICE

Systemic family counseling with young school-age students during the pandemic and post-pandemic crisis

Consilierea sistemică a familiei cu elevi de vârstă școlară mică în perioada crizei pandemice și post pandemice

CUZNEȚOV Larisa, *doctor habilitat, profesor*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
CUZNEȚOV Larisa, *doctor habilitatus, professor*
„Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau
E-mail: cuznetov.larisa@upsc.md
ORCID iD: 0000-0002-7677-1763

CALARAȘ Carolina, *doctor, confnfirențiar universitar,*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creanga” din Chișinău
CALARAȘ Carolina, *PhD, associate professor*
„Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau
E-mail: calaras.carolina@gmail.com
ORCID iD: 0000-0003-1194-2629
DOI: [10.46728/c.18-06-2021.p218-225](https://doi.org/10.46728/c.18-06-2021.p218-225)
CZU: 37.018.262

Rezumat: *Articolul conține un studiu teoretic cu recomandarea unor implicații practice din experiența proprie a autorilor, care elucidează scopul, obiectivele, sarcinile, conținutul și tehnologia consilierii sistemice a familiei cu elevi de vârstă școlară mică în perioada crizei pandemice și post pandemice. La fel, studiul conține conținutul și specificul procesului de consiliere a familiei, a adulților și copiilor.*

Cuvinte cheie: *familie, consiliere sistemică, consiliere psihopedagogică, scopuri ale consilierii, tipuri de consiliere, elevi de vârstă școlară mică, criză pandemică și post pandemică.*

Abstract: *The article contains a theoretical study with the recommendation of practical implications from the authors' own experience, which elucidates the purpose, objectives, tasks, content and technology of systemic counseling of the family with young school children during the pandemic and post-pandemic crisis. Likewise, the study contains the content and specificity of the counseling process for the family, adults and children.*

Key words: *family, systemic counseling, psycho-pedagogical counseling, counseling purposes, types of counseling, young school-age students, pandemic and post-pandemic crisis.*

Consilierea sistemică a familiei reprezintă un aspect foarte important în problematica educației familiei, formării abilităților și competențelor parentale, educația familială a copiilor. În condițiile pandemice, familia a devenit extrem de vulnerabilă, mai cu seamă familiile care au preșcolari sau copii de vârstă școlară mică. Astăzi, chiar dacă s-a ameliorat puțin situația, părinții cu greu își revin. Evident că adulții au obosit, mai sunt încă frustrați de condițiile pandemice, unii și-au pierdut locurile de muncă, alții au suferit din cauza micșorării salariilor; s-au aflat în stare de suspans, au fost supuși stresului cronic; au fost suprasolicitați în ceea ce privește necesitatea unei atenții sporite pe care o cereau copiii în legătură cu pregătirea temelor și sau învățarea online etc. În condițiile pandemice brusc s-au restrâns *spațiile personale* ale adulților, deoarece copiii se aflau tot timpul acasă, iar copiii de vârstă școlară mică necesitau un suport adăugător de ajutor și susținere psihopedagogică din partea familiei. Studiile realizate pe un lot destul de reprezentativ (circa 700 de familii cu copii de vârstă școlară mică) și conversațiile cu părinții au demonstrat că aceștia posedă cunoștințe și competențe foarte modeste privind educația, comunicarea și relaționarea, cu atât mai mult, acordarea unui ajutor eficient copiilor din clasele mici pentru a învăța și a se adapta la studiile online.

Treptat, după primul șoc al adulților legat de situația descrisă, au început să se intensifice apelurile și cererile de consiliere a părinților cu preșcolari și elevi din clasele primare (adresări particulare, pe pagina de Facebook *Consilierea familiei/ Cuznețov Larisa* și la *Centrul de consiliere pentru autoeficiență & consilierea familiei* al UPSC).

După cum se știe din literatura de specialitate [1; 2; 3; 5; 7 etc.], consilierea sistemică presupune o muncă asiduă cu fiecare membru al familiei și cu subsistemele acesteia. Aceasta desigur că nu exclude imbinarea variatelor tipuri, forme și metode într-un mod eclectic bine gândit și ajustat la necesitățile familiei, inclusiv abordarea consilierii psihopedagogice/educaționale și a principiilor esențiale ale procesului de intervenție și lucru cu adulții și copiii. În acest context, ***actualizăm caracteristicile consilierii sistemice și psihopedagogice parentale, pe care le-am structurat și le elucidăm explicit într-o manieră esențializată descriptiv-comprehensivă:***

- Activitățile de consiliere au la bază relația specifică dintre consilier și părinte/părinți, în cadrul căreia, consilierul acordă sprijin și îndrumare acestuia/acestora, pentru ca el să se adapteze la solicitările în ceea ce privește educația, comunicarea și relaționarea cu copilul în cadrul familiei în perioadă vieții obișnuite și pandemie.
- Relația de consiliere (relația consilier-părinte) presupune interacțiune pozitivă, respect reciproc și focalizare pe individ, problemele lui sau problemele copilului acestuia.
- În activitățile de consiliere, consilierul acționează ca profesionist și ca om; el oferă atenție, empatie, tact, sprijinindu-l pe părinte în înțelegerea, analiza și interpretarea problemelor cu care se confruntă, motivându-l pe acesta să le accepte și să caute soluții adecvate.
- Consilierea psihopedagogică parentală este un proces de învățare de către adulți a unor atitudini și comportamente adecvate și eficiente, învățare realizată prin intervenția și cu sprijinul, ajutorul și îndrumarea consilierului.
- Rezultatul activităților de consiliere îl constituie dobândirea de către părinți a unor competențe, deprinderi și moduri procedurale necesare luării-executării unor decizii optime în situațiile dificile de educație familială; comunicare și relaționare cu copiii, începând cu vârsta lor fragedă și finalizând cu adolescența și maturitatea acestora.

- Consilierul ajută părinții să adopte un model/stil de viață sănătos și demn, care le-ar conferi în echilibru psihoemoțional optim, confort psihologic, senstimentul autorealizării, fericirii și al împlinirii personale.
- Consilierea include un ansamblu de influențe și acțiuni cu scop formativ și corecțional de tipul influențelor și acțiunilor realizate într-un cadru instituționalizat (în școli, licee, centre și cabinete speciale destinate consilierii părinților etc.), care reprezintă *consilierea psihopedagogică formală*, dar după cum a demonstrat pandemia, se poate realiza și online (în grup sau individual, uneori în colectivități mai mari). *Consilierea nonformală*, este cea realizată în afara instituțiilor cu destinație educațională specială, în variate contexte de viață (sfaturi oferite de colegi, rude, prieteni etc.).
- Spectrul activităților de consiliere sistemică în situații de criză este mult mai larg decât al celor legate direct de instruirea și învățarea de tip școlar sau academic (universitar).

Problemele referitoare la: respectarea drepturilor familiei, copiilor, adaptarea copiilor la cerințele instituției preșcolare, școlii, liceului, universității; învățarea eficientă și durabilă; orientarea și construirea carierei școlare; integrarea optimă în profesie și în viața socială; depășirea situațiilor de criză în relația cu copiii; soluționarea conflictelor părinți-copii, precum și ale altor probleme specifice comunicării cu copiii și cultura educației acestora, intră în aria de preocupări ale consilierului și consilierii psihopedagogice parentale [3].

În continuare vom **elucida scopurile consilierii parentale**. Așadar, scopurile consilierii parentale sunt diferențiate în funcție de situația familială concretă, de particularitățile de vârstă, de gen, personalitate a părinților; de problemele acestora, care, la rândul lor, diferă în funcție de tipul familiei și specificul dificultăților. Modalitățile, metodele, tehnicile și procedeele, de lucru cu părinții diferă de cele aplicate în consilierea copiilor. Dacă, în cazul adulților, modalitatea principală de consiliere psihopedagogică este discuția, conversația în cadrul căreia este sfătuit, ajutat, sprijinit și îndrumat părintele să-și conștientizeze problemele și este încurajat să ia decizii și să-și asume responsabilitatea propriilor sale schimbări (la nivelul cognițiilor, al emoțiilor și al comportamentelor), cu scop adaptativ și de asigurare a funcționalității optime a propriei personalități, în cazul beneficiarilor-copii, lucrurile stau altfel. Responsabilitatea copiilor privind propria lor formare, schimbare adaptativă și dezvoltare este limitată, sarcina îndeplinirii acestora la nivel optim revenind, în cea mai mare măsură, consilierului. Antrenarea copiilor în activitățile de consiliere sistemică și psihopedagogică, mai ales în cele orientate spre soluționarea unor probleme speciale, presupune angajarea lor în activități de joc, exerciții structurate sau alte activități educaționale (desen, pictură, colaj, muzică, sport etc.) și valorificarea valențelor educaționale ale acestora [1; 2; 3; 5; 6; 7; 9; 10].

Scopurile consilierii parentale se pot stabili la mai multe nivele, însumând mai multe tipuri de obiective:

1. **Scopuri fundamentale**. Sunt acele scopuri ce se urmăresc în majoritatea activităților de consiliere, inclusiv cea sistemică, și cu referire la majoritatea părinților. La acest nivel, consilierea se focalizează pe sprijinul, ajutorul și îndrumarea părinților, pentru a învăța: să atingă un nivel optim de corelare a gândurilor, emoțiilor și comportamentelor proprii; între ceea ce gândește, simte și face; să se accepte așa cum este, conștientizându-și capacitățile și potențialul său și limitele, incapacitățile; să se simtă bine, confortabil cu sine însuși, să fie sigur în forțele proprii, optimist și să gândească pozitiv; să creadă în posibilitatea schimbării sale evolutive, în necesitatea și oportunitatea parcurgerii unor programe educaționale de formare și dezvoltare a propriei personalități (programe oferite și realizate de către profesioniști în variate probleme,

inclusiv în pandemie); să dirijeze starea emoțională, să fie capabil să depășească momentele și stările de disconfort și/sau de criză; să-și modifice atitudinile și comportamentele dezadaptative proprii în direcția autodezvoltării și autorealizării personale optime; să ia decizii și să-și asume responsabilitatea pentru propriile acțiuni, comportamente, moduri de a gândi; să-și exprime opțiunile și să ia decizii privind educația, comunicarea/relaționarea cu copiii, studiile, orientarea profesională, evoluția în carieră școlară a acestora; să adopte un stil de viață sănătos, care iar asigura confortul psihologic și starea de funcționalitate optimă, fiecărui membru al familiei (copil și adult).

2. Scopuri formulate de consilier axate pe preîntâmpinarea unor dificultăți. Scop și obiective întemeiate pe pregătirea teoretică și practică a consilierului, care au un pronunțat caracter preventiv, ce asigură formarea, dezvoltarea continuă și optimă a personalității părinților. Ele au la bază presupuzițiile consilierului privind cauzele posibile ale atitudinilor, comportamentelor actuale și/sau viitoare ale adulților sau copiilor. Consilierul stabilește anumite obiective ale activității sale, fundamentându-și decizia pe analiza de nevoi a beneficiarilor, pe cunoașterea aprofundată a problemelor acestora, utilizând anumite metode de consiliere cu rol preventiv sau pentru facilitarea schimbării evolutive a acestora. Scopurile stabilite de consilier vizează, în primul rând, grupul familial și mai puțin individul. *Scopurile consilierii preventive stabilite de consilier ar putea viza sprijinul, ajutorul și îndrumarea părinților în următoarele direcții: realizarea autocunoașterii, dezvoltarea stimei de sine, formarea unor atitudini pozitive față de propria persoană, familie, copii; formarea și dezvoltarea unor abilități de relaționare socială familială de cooperare și colaborare în rezolvarea unor probleme; dezvoltarea atitudinilor și comportamentelor adecvate necesare menținerii propriei sănătăți somatopsihice și a copiilor; însușirea unor tehnici de învățare eficientă și de promovare a unui management familial optim; dezvoltarea capacității de planificare, realizare și monitorizare a acțiunilor și evenimentelor familiale.*

3. Scopuri ale părinților și familiei. Sunt scopuri formulate de către părinți, înainte sau chiar în timpul procesului de consiliere propriu-zisă, pentru a căror îndeplinire adulții solicită sprijin, ajutor și îndrumare. Când au scopuri precise, formulate și asumate de ei înșiși, părinții sunt deosebit de cointeresați să devină competenți și apți pentru a le îndeplini, implicându-se activ și total în activitățile de consiliere. În esență, părinții sunt dispuși să învețe asiduu și necondiționat. Ei depun eforturi și se angajează hotărât și activ în acțiunile și activitățile educațional-formative conduse [Apud. 2; 3].

În cazul beneficiarilor-copii, scopurile acestora trebuie abordate de către consilier cu toată seriozitatea și responsabilitatea. Relația de consiliere a copiilor cu specialistul evoluează pozitiv pe măsură ce copilul capătă încredere în consilier.

4. Scopuri ale părinților, care sunt valabile pentru consilierea copiilor. Părinții solicită deseori ajutorul consilierului pentru schimbarea atitudinilor și a comportamentelor cotidiene ale copiilor lor, acelea pe care le consideră inadecvate, ineficiente, greșite. Chiar și atunci când părinții nu au copii cu *probleme deosebite*, aceștia doresc ca proprii lor copii să învețe mai bine, să aibă performanțe școlare, să se comporte civilizată, să nu adopte comportamente indezirabile și dăunătoare, să-și construiască o carieră școlară de succes etc. Prin urmare, scopurile părinților, posibil de atins prin activitățile de consiliere pentru care apelează la consilier, sunt orientate spre dezvoltarea optimă a personalității copiilor lor. Indiferent de nivelul la care sunt stabilite scopurile activităților de consiliere parentală, trebuie vizat același referențial: *părintele, copilul și problemele lor*. Fie că sunt stabilite la nivel formal, instituțional, ca *scopuri fundamentale*, conținute într-un posibil curriculum pentru consilierea psihopedagogică și

sistemică, sau *scopuri formulate de către consilier*, care transpun în activități concrete concepția și practica acestuia (un anumit model de practicare a consilierii prin metode și tehnici specifice), fie că sunt expresia solicitării părinților sau a copiilor, obiectivele activităților de consiliere urmăresc acordarea de sprijin, ajutor și îndrumare părinților. Dacă acceptăm ideea potrivit căreia consilierea parentală trebuie să fie orientată prioritar spre dezvoltarea optimă a persoanei și spre prevenirea factorilor de risc ce ar putea împiedica acest proces, atunci trebuie să luăm în considerare fortificarea acelor factori și crearea condițiilor ce favorizează schimbările evolutive la nivelul personalității, schimbării, obiectivitate în adaptarea eficientă a persoanei la solicitări și în valorificarea plenară a potențialului său intelectual, moral, în direcția autorealizării și a împlinirii personale, inclusiv de a face față la solicitările și condițiile pandemice. Prin urmare, contează nu atât structurarea scopurilor consilierii, organizarea lor ierarhică, ci eficiența activităților educațional-formative de dezvoltare a personalității părinților și copiilor [2; 3; 5; 7].

Consilierea copiilor de vârstă școlară mică în situația crizei pandemice și postpandemice

Prin natura lor, copiii sunt dependenți de adulți (părinți, educatori, consilieri etc.); ei au nevoie de sprijin, ajutor și îndrumare pentru a învăța și a-și forma personalitatea. Educația copiilor include nu doar instruirea acestora, ci și consilierea lor pentru a învăța rapid, eficient și durabil, asigurându-le astfel condiții favorabile formării și dezvoltării personalității. Evident că copiii sunt beneficiari ai activităților de consiliere psihopedagogică într-un mod diferit de cei adulți. Ei au dificultăți de înțelegere a cerințelor și normelor de conviețuire socială și de adaptare, integrare în activitatea școlară, manifestă dorința de obținere a independenței față de adulți și, frecvent abordează în discuții sau chiar nu respectă normele vizate.

Plecând de la aceste realități, consilierea, atât sistemică cât și psihopedagogică a copiilor include un ansamblu de activități specifice focalizate pe:

- formarea-consolidarea abilităților copiilor pentru a înțelege necesitatea respectării normelor și regulilor, considerate condiții eficiente pentru dezvoltarea și cultivarea propriei personalități și a comportamentelor morale/ pozitive;
- formarea convingerii copiilor că pentru a se dezvolta conform dorințelor și aspirațiilor lor, este necesar să învețe permanent, continuu;
- acordarea sprijinului copiilor pentru a însuși modalități, metode și tehnici de învățare eficientă și durabilă și pentru a preveni dificultățile sale de învățare;
- orientarea copiilor în alegerea studiilor și a profesiilor viitoare;
- construirea unei imagini de sine adecvate și a unei stime de sine realiste/ obiective;
- rezolvarea unor probleme personale și orientarea copiilor spre înțelegerea mai bună a părinților și invers (mai cu seamă în condițiile unor crize, ca de exemplu în pandemie și situația post criză etc.).

Specificul consilierii copiilor decurge din particularitățile de vârstă a copiilor și dificultatea apărută. Școlarii mici sunt în plin proces de formare a personalității, de adaptare la cadrul școlar cu noile exigențe destul de complicate pentru copiii de 6-7-8 ani etc. Acești copii au probleme de autocontrol comportamental și de acomodare, acceptare și îndeplinire a cerințelor, normelor și regulilor, mult mai stricte decât în instituțiile preșcolare etc. Pornind de la aceste realități, consilierii pot să lucreze în *echipe interdisciplinare*, întrucât activitățile de consiliere pentru adulți și copii au un șir de diferențe, iar specialiștii în domeniul vizat trebuie să posede și competențele specifice. Dintre acestea, competențele esențiale sunt cele referitoare la:

- stabilirea unei relații adecvate cu copilul, bazată pe încrederea acestuia în faptul că este înțeles și că poate primi sprijinul solicitat;
- observarea atentă a reacțiilor și conduitei copilului, ascultarea lui activă și empatică;
- atragerea copilului în activități speciale de arteterapie, inclusiv prin utilizarea jocului/ ludoterapie, aplicarea exercițiului structurat ca modalitate de educație și de schimbare evolutivă a cognițiilor, atitudinilor și a comportamentului;
- încurajarea copilului pentru a exprima sincer gândurile și emoțiile;
- învățarea unor procedee de gândire pozitivă adecvate vârstei;
- autocontrolul acțiunilor, faptelor și conduitei în scopul cultivării morale a copilului;
- exersarea abilităților, deprinderilor morale și a conduitei demne (în cadrul școlar, social și familial);
- acceptarea de sine, formarea Eu-lui personal, a imaginii sale etc.

În special la vârsta copilăriei mici, modalitatea principală de consiliere o constituie jocul, variate tipuri de arteterapie și elemente de terapie prin muncă și autoservire. Jocul, folosit iscusit de consilieri, constituie un mijloc de manifestare eficientă a posibilităților și potențialului psihofizic și moral al copilului sub toate aspectele educative, totodată, acesta reprezentând principala modalitate de învățare [2; 3; 4; 5; 9 etc.].

Abordarea integrativă a consilierii sistemice a familiei/ adulți și copii. Ca un tip de activitate specifică, având scopuri clar determinate, de natură educativ-formativă, consilierea sistemică include și consilierea psihopedagogică/ educațională, care are un anumit conținut și se realizează sub anumite forme în folosul și în beneficiul adulților și copiilor. Încercarea de a promova o imagine cât mai completă, sintetic-integrativă, a consilierii familiei ne-a condus la determinarea a cinci componente esențiale:

- *conținutul activităților de consiliere parentală* a familiei cu elevi mici se referă la *scopurile și domeniile esențiale* ale vieții de familie, creșterii și educării copiilor. Activitățile de consiliere parentală au drept conținut și, implicit, scopuri de a eficientiza: funcționalitatea și dezvoltarea optimă a relației părinți-copii; promovarea sănătății și a stării generale de bine; învățarea eficientă și durabilă; adaptarea la exigențele școlii; orientarea în cariera școlară; învățarea și valorificarea strategiilor *coping* etc.
- *formele consilierii parentale* includ modalitățile de desfășurare a acesteia, respectiv crearea situațiilor în care este nevoie de acțiuni specifice de consiliere complementară celor instructiv-educative consacrate. În concordanță cu această dimensiune, consilierea familiei, inclusiv cea sistemică îmbracă variate forme, și, anume:
  - consilierea în situații de criză;
  - consilierea remedială;
  - consilierea preventivă;
  - consilierea pentru dezvoltare.
- *Componenta tehnologică, care include modalitățile de realizare* a consilierii sistemice, avându-se în vedere *cadrele instituționalizate* (mai mult sau mai puțin formal), precum și *beneficiarii* acestor activități, inclusiv metodele, procedeele și tehnicile concrete valorizate de specialist [1; 2; 3; 4; 5; 7 etc.]. Beneficiarii activităților de consiliere sistemică pot fi:
  - un părinte, dar mai frecvent ambii;
  - ambii părinți, uneori bunicii (consiliere de grup/ a grupului);
  - cuplul și/sau familia împreună cu copiii (consilierea familială);

- bunicii sau alte persoane care suplinesc părinții împreună cu copiii.

În consens cu scopul consilierii parentale, specificul problemei, a particularităților de vârstă, personalitate, gen, starea sănătății, vom selecta, îmbina și utiliza un ansamblu de metode: conversația, explicația, acumularea, precizarea, analiza, sumarizarea, interpretarea informațiilor, metafora, reformularea, resemnificarea, exercițiul structurat, psihodrama, sociodrama etc.

- *crearea condițiilor favorabile* de realizare a consilierii parentale include un șir de aspecte care necesită o bună ajustare pentru valorificarea unui mediu plăcut, facilitator de relații sincere, deschise, axate pe empatie, încredere și optimism. Are mare importanță aici totul: cultura deontologică a specialistului (etică profesională), susținerea și sprijinirea morală; nonverbalul și paraverbalul; îngăduința și umanismul profund; îmbunarea esteticului și filosoficului cu realitatea etc.
- *centrarea pe învățarea strategiilor de depășire a problemelor, situațiilor de criză și a celor de autoperfecționare continuă, sporirea calității* de părinte/familist. Corelarea optimă a acestor două aspecte va asigura orientarea adulților și copiilor spre autoeducație-autoformare permanentă [1; 2; 3; 5; 9 etc.].

Reunind toate cele cinci componente ale consilierii parentale într-o concepție unitară – integrativă, obținem o *structură pentadimensională*. În acest context, pentru a fi de folos familiei și, mai cu seamă adulților, pentru a obține rezultate bune în activitatea lor, consilierii trebuie să fie conștienți de faptul că adulții învață altfel decât copiii, sunt preocupați de evoluția în carieră și de ascensiunea socială, doresc să-și asigure o viață confortabilă pentru ei și familiile lor, sunt preocupați de educația și îndrumarea copiilor săi.

Concluzii

În concluzie, condițiile pandemice și post pandemice actuale reorientează munca de consiliere cu adulții/ părinții și creează condiții propice pentru: *învățarea autodirijată; manifestarea independenței adulților; valorificarea experienței proprii a adulților* (aceștea au acumulat experiență de viață, care constituie o importantă resursă pentru realizarea unei educații familiale optime); corelarea rezonabilă a aspirațiilor *adulților cu educația familială și interesul de progres în carieră, ascensiune socială; învățarea ca rezolvare de probleme; motivația intrinsecă pentru învățare*. Așadar, dorința de a poseda anumite competențe, de a se realiza ca personalitate, ca familist, părinte; de a progresa în carieră și de a obține recunoașterea socială a valorii lor - sunt motive dominante ale învățării adulților prin intermediul consilierii sistemice.

BIBLIOGRAFIE

1. BLOCHER, H.D., *Counseling. A Developmental Approach*. Ed. A IV-a. New York: John Wiley Sons Inc. 2000.
2. CALARAȘ C., *Formarea culturii relațiilor intergeneraționale. Pedagogia și sociologia educației familiale*. Chișinău: Primex- com SRL. 2017.
3. CUZNEȚOV Larisa, *Consilierea ontologică complexă a familiei*. Chișinău: Primex - com SRL. 2018.
4. DAFINOIU, I., *Elemente de psihoterapie integrativă*. Iași: Polirom. 2007.
5. DUMITRU, I. Al., *Consiliere psihopedagogică*. Iași: Polirom. 2008
6. NEGOVAN, V., *Introducere în psihologia educației* București: Ed. Universitară. 2005.
7. ROGERS, C.R., *La relation d'aide et la psychotherapie*. Paris: ESF. 1974

8. TOMȘA, Gh., *Consilierea și orientarea în școală*. București: Casa de Editură și Presă *Viața Românească*. 2000.
9. ZLATE, M., *Tratat de psihologie organizațional-managerială*. Vol.I. Iași: Polirom. 2004.
10. БАРКАН А., *Практическая психология для родителей или как научиться понимать своего ребенка*. Москва: Аст-Пресс. 2000.